

TUTUNGERIA – SECTOR AGRAR SAU PRODUCTIV AL INDUSTRIEI DE PRELUCRARE A TUTUNULUI DIN REPUBLICA MOLDOVA

A. Deliu,

Universitatea Tehnică a Moldovei

Industria de Tutun din Republica Moldova este una din ramurile specifice ale industriei și în special celei prelucrătoare, ce apare ca componentă de bază (vezi tabelul 1) în cadrul economiei naționale a Republicii Moldova.

Din datele expuse în tabelul 1, urmărim că principalele ramuri în cadrul economiei naționale, sunt agricultura și industria.

Însă urmărind evoluția creării PIB-ului, se observă o modificare esențială în structura economiei, schimbare legată de tipurile de activitate desfășurate, inclusiv și de activitățile ramurilor de bază.

Tabelul 1. Ponderea principalelor tipuri de activități în crearea produsului intern brut, %.

Indicatorii	Anii				
	1995	1998	2001	2005	2006
Produsul intern brut	100	100	100	100	100
din care:					
Valoarea adăugată brută, total	89	85	88	84	83,2
din care:					
Agricultură	29	25,8	22,4	16,4	15,1
Industrie, total	25	16,7	18,7	15,8	14,4
din care:					
-Industria prelucrătoare	23	14	15,8	13,3	12,1
Construcții	4	3,2	3,1	3,4	3,9
Comerț	8	10,3	12,0	10,4	10,4
Transporturi	5	7,3	10,4	12,2	12,1
Alte activități	20	26,1	23,6	27,8	29,6

Menținerea industriei în topul ramurilor strategice se datorează industriei prelucrătoare, ramură a sferei producției materiale, principala creatoare de venit național, în fruntea cărei decenii în șir, se află industria alimentară, ce se manifestă cu o pondere suficient de înaltă în volumul producției industriale (tabelul 2), deoarece, în mare măsură depinde de existența și dezvoltarea sectorului primar nemijlocit în țară (vezi tabelul 1), însă nu este exclus importul anumitor tipuri de producție agricolă, exercitarea căror contribuie la obținerea unei producții industriale mai competitive.

Studiul comparat și structural expus, ne permite să urmărim locul și rolul industriei alimentare și a industriei de tutun în economia națională, ce impune necesitatea dezvoltării și extinderii acestora, în măsura utilității.

Analizând evoluția industriei alimentare pe perioada anilor 1995-2006, putem observa, că se manifestă cu o pondere considerabilă, ce variază între limitele 44,5-56,6 %. La rândul său ponderea industriei de tutun în totalul producției industriale, este determinată de valori neesențiale și variază între limitele 1,6-5,2 %.

Industria de tutun nu poate fi comparată cu industria alimentară și a băuturilor (vezi tabelul 2), deoarece conținutul acesteia îl declină 17 domenii, dar ponderea ce o deține, indiferent că este primită ca o ramură neprestigioasă, deoarece producția finală, și procesul de fabricare sunt dăunătoare sănătății omului, o face să fie considerată o ramură strategică și de perspectivă în cadrul economiei naționale. Se consideră ramură neprestigioasă, deoarece producția oferită de sectorul dat, ce constă în fabricarea *țigărilor, țigaretelor și tutunului fermentat*, unde se utilizează ca materie primă - tutunul, cu conținutul său de nicotină, caracterizându-se ca o cultură nocivă.

Tabelul 2. Structura producției industriei alimentare și de tutun în volumul producției industriale totale a RM.

Indicatorii	Anii				
	1995	1998	2001	2005	2006
Industria, total, mil. lei	4265	5982	10427	20770	22370
din care:					
-Industria prelucrătoare, %	83,6	70,1	80,4	87,5	87,0
din care:					
- Industria alimentară, %	56,6	50,0	54,5	52,9	44,5
din care:					
I. Industria alimentară și a băuturilor, %	52,8	45,9	49,3	50,8	42,9
II. Fabricarea produselor din tutun, %	3,8	4,1	5,2	2,1	1,6

Desigur, prosperarea unei societăți depinde de calitatea vieții și nivelului de trai, de starea de sănătate a populației, respectiv și de direcțiile

politicii sociale a statului care constau în asigurarea unui nivel înalt a calității vieții. Aici trebuie de menționat că, consumul individual înglobează anumite cerințe, doleanțe resimțite de a însuși anumite bunuri, cum ar fi în cazul dat consumul produselor de tutungerie, care nu sunt elemente de rație zilnică alimentară.

Orice nevoie necesită de a fi satisfăcută în funcție de posibilitățile de producție; de resursele economice productive disponibile.

Dar, trebuie de admis, că consumul este atins prin producție. Satisfacerea cerințelor umane trebuie să se desfășoare, respectiv, prin activități efective și eficiente, deoarece scopul final al oricărui agent economic este obținerea profitului, prin producția oferită în funcție de cerere și ofertă.

Însă, urmărind datele tabelului 2 observăm, că ponderea industriei de tutun în volumul total al producției industriale nu este stabil. Înregistrând creșteri, și diminuări radicale a volumului de producție atât față de anul 1995, cât și față de perioadele precedente. Dacă urmărim perioada anilor 1995-2006 observăm o tendință negativă de reducere de la 3,8% până la 1,6 %, ceea ce arată că ramura se confruntă cu probleme majore.

Industria de Tutun a Republicii Moldova reprezintă un complex agro-industrial, ce cuprinde producerea tutunului fermentat și producerea articolelor din tutun.

Informația redată în tabelul 3 ne arată, că față de anul 1995 industria de tutun se caracterizează cu o tendință de descreștere esențială a indicatorilor naturali și de creștere a indicatorilor valorici. După datele anului 2006 urmărim o descreștere a indicatorilor valorici față de perioada anilor 2001-2005, față de anul 1995 este în prioritate de 2 ori, iar anul 2001 față de 1995 constituia 300%.

Tabelul 3. Principalii indicatori ai activității întreprinderilor industriei de tutun a RM pe perioada anilor 1995-2006.

Indicatorii	Anii				
	1995	2001	2004	2005	2006
Fabricarea produselor de tutun, mil. lei	163,0	497,9	407,8	414,4	333,3
Fabricarea tutunului fermentat, mii tone	23,0	19,3	7,6	8,2	13,6
Țigări și țigarete, mild. buc.	7,1	9,4	7,0	6,1	5,0
Personalul mediu anual, mii persoane	-	2,7	1,5	1,5	1,2
Numărul de întreprinderi	8	12	10	10	9

După cum se observă, indicatorii naturali înregistrează creșterea tutunului fermentat de cca

1,7 ori față de anul 2005 și diminuarea producției, privind fabricarea țigaretelor, față de perioada precedentă cu 19,8 % . Creșteri și diminuări radicale s-au înregistrat atât față de anul 95 cu 29,1%. Un moment important, este creșterea esențială, a tutunului fermentat, care nu a condus la majorarea indicilor valorici, ceea ce ne permite să tragem concluzia, că producția oferită nu este calitativă, nu este îndreptată spre cerințele pieței, nu corespunde standardelor.

Desigur, tendința pozitivă de modificare a tutunului fermentat este bine venită, începând să dea rezultate cu anul 2005 (creștere cu 7,9%), însă nivelul anului 1995 nu este atins, care reprezintă ¼ din capacitatea de producție pe republică, privind fermentarea tutunului.

Ceea ce ține de producerea țigaretelor, atât față de anul de bază, cât și față de perioadele precedente, se urmărește o tendință negativă de reducere, declinată de o descreștere liniară de producție, ceea ce conduce spre scăderea cererii la producția oferită de producătorii moldoveni.

Deci, reieșind din cele expuse, putem menționa că a scăzut esențial nivelul de producție a ramurii date, confruntarea cu probleme, respectiv situația gravă, de unde nevoia luării unor decizii corecte și soluționate în măsura posibilităților, prin rezervele depistate și posibile. Problemele de bază ce afectează desfășurarea eficientă a industriei de tutun sunt insuficiența de tutun, prin reducerea suprafețelor plantate, prin reducerea recoltei medii la hectar; cultivarea loială a tutunului, din partea producătorilor autohtoni, fără a recurge la optimizarea sortimentului de tutun, prin colectarea soiurilor de standarde europene sau internaționale, creșterea importului produselor de tutungerie (tutunului brut, tutunului prelucrat (fermentat și țigărilor, țigaretelor)) în țară, atât legal, cât prin contrabandă; susținerea insuficientă, din partea statului, a ramurii date, nesocotind-o ca o ramură strategică pentru economia națională, mai ales că este cunoscut faptul, că activitățile ce suportă mari investiții, la care se referă și industria de tutun, activități cu riscuri mari, pe care nu le pot suporta alți agenți economici, care ar trebui să fie organizate sau cel puțin arbitrate în măsură convenită de către stat.

Pentru a contribui la creșterea indicilor cantitativi ai acestei ramuri, ca în cele din urmă să contribuie la creșterea indicilor calitativi, este necesar de implementat direcții de creștere a eficienței producerii, ceea ce va asigura utilizarea efectivă și eficientă a tuturor resurselor productive, cu alte cuvinte, se va oferi totul, în funcție de producție, prin câștigul încrederii din partea consumatorului și

în baza posibilităților optimale de producție, în funcție de resursele, factorii de producție disponibili, prin stoparea cheltuielilor nedeterminate, care la fiecare moment de timp dat oferă rezerve de îmbunătățire a desfășurării activității economice.

Din șirul de probleme, cu care se confruntă ramura tutunului, problema de bază este sectorul primar, sectorul agriculturii tutunului.

De aceea în primul rând, trebuie să se înceapă cu corectarea abaterilor din ramură adică cu optimizarea creșterii culturii tutunului, pe baza obținerii și/sau perfecționării calității tutunului în cerere (Burley, Virginia), dar care la rândul său, va contribui la creșterea calității producției oferite de întreprinderile industriale, deoarece la fabricarea tutunului fermentat și a țigărilor, țigaretelor, se utilizează materia primă - **tutunul**, care se caracterizează, în primul rând, ca o cultură fitotehnică, în al doilea rând – supus industrializării, fermentat.

Soluționarea acestor probleme majore, trebuie efectuată prin cercetarea impactului factorilor interni și externi, prin analiza complexă a acțiunii diverșilor factori de influență, deoarece numai pe baze științifice, prin redresarea aspectelor economice, se poate îmbunătăți situația ramurii date, ce va contribui la desfășurarea activităților competitive, ce vor asigura creșterea economică.

Pentru a putea urmări și depista factorii ce influențează desfășurarea activității date, pentru a propune soluții eficiente, ce vor fi îndreptate spre redresarea ramurii, vom urmări un aspect din evoluția sectorului primar de tutungerie, privind cultivarea și colectarea tutunului.

Tutunul - cultură fitotehnică, a cărei roadă, nu ține de rația zilnică, se redă prin frunzele obținute în urma creșterii specifice, utilizarea cărora servește materie primă pentru obținerea produselor de fumat, produse, ce țin nu de satisfacția fiziologică, dar morală.

Această cultură a devenit cunoscută „cu renume mondial” odată cu descoperirea Americii (țara tutunului) de către Columb (1492).

Trebuie menționat, că ne fiind un produs de primă necesitate, este utilizat de către consumatori pentru efectul și influența ce le redă organismului componenta sa de bază – nicotina. Deci, această cultura este nocivă. Alt aspect negativ al acestei culturi este dependența intensă din partea consumatorului și practic încetarea momentană privind consumul este egală cu zero.

Din studiile anterioare sa stabilit că tutunul accelerează procesul de gândire, impune stări de liniștire în cazuri de stres. Cu toate aspectele negative ce caracterizează cultura, cererea pe piață a

fost mereu considerabilă de aceea tutunul se consideră o cultură profitabilă. Sub acest aspect orice țară ce dispune de condiții pedo-climaterice favorabile (climat cald) se ocupă cu cultivarea lui.

Și Republica Moldova, a considerat creșterea tutunului din aspect economic foarte avantajos. Începutul acestei îndeletniciri se remarcă în secolul XIX, în Basarabia, fiind adusă din Turcia.

A continuat în perioada sovietică, când Republica Moldova a fost lider în cultivarea tutunului, asigurând cca 40% din necesarul de tutun pe țară (Țara – fosta URSS).

După datele expuse în tabelul 4, putem urmări evoluția tutungeriei RM în perioada sovietică, unde rezultatele atinse demonstrează eforturile enorme exercitate de poporul moldovenesc sovietic în domeniul dat.

Tabelul 4. Evoluția tutungeriei RM pe perioada anilor 1961-1990.

Anii	Suprafața plantată, mii ha	Producția globală, mii tone	Recolta, tone/ha	Ponderea în totalul producției globale pe țară*, %	
				Suprafața plantată, mii ha	Producția globală, mii tone
1961-1965	24,3	35,4	1,46	20,9	26,1
1966-1970	44,0	68,5	1,56	30,6	33,2
1971-1975	62,5	92,1	1,47	37,1	33,7
1976-1980	69,0	101,9	1,32	39,6	31,0
1982	76,4	98,5	1,29	42,1	28,6
1985	77,3	121,4	1,57	-	-
1981-1990	59,4	100,9	1,7	-	-

Dar, trebuie să luăm în seamă sistemul economic ce se manifesta din perioada dată, perioadă în care totul era planificat „sus” și obiectivul ținea de aspectul cantitativ, nu cel calitativ.

Odată cu dezvoltarea democrației sa schimbat și modul de viață a poporului moldovenesc, sa-u schimbat și valorile prioritare, mai mult sau mai puțin, deoarece prioritari au devenit consumatorii și nu producătorii.

Această renaștere s-a reflectat și a afectat ramura tutunului și nici diversele reforme implementate privind stoparea stagnerii dezvoltării ramurii și economiei (vezi tabelul 1, 2), nu au dat rezultatele așteptate.

Activitatea neeficientă a întreprinderilor de tutun s-a reflectat negativ asupra indicatorilor principali, ce caracterizează nivelul de activitate a ramurii.

Începând cu anii '90 situația ramurii s-a modificat esențial, în care indicatorii de creștere sunt în decădere.

Factorul principal, ce în mare măsură a condus la diminuarea indicatorilor cantitativi, este suprafața plantată (de tutun), care de la 77,3 mii ha, maximum din istoria dezvoltării tutungeriei, a decăzut la 3,5 mii ha (vezi figura 1).

După cum vedem în figura 1, reducerea este considerabilă și constituie 95,4% față de maximum stabilit 89,1% în anul 1990, anul noilor orizonturi la moment, dar neînțelese, și cu 79,2% față de valoarea anului începător al secolului XXI.

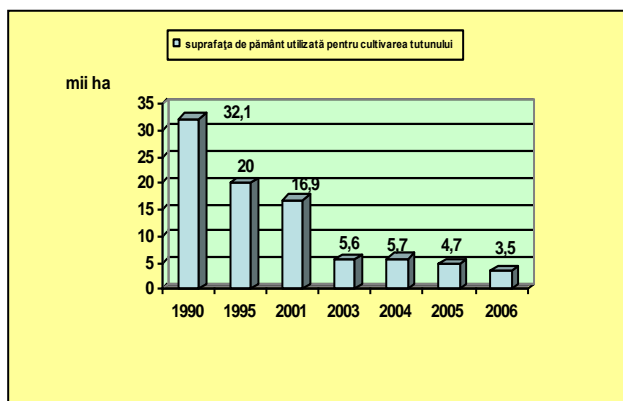

Figura 1. Suprafața plantată de tutun pe perioada anilor 1990-2006.

Orice schimbare se reflectă negativ asupra altor indicatori, care sunt în dependență de indicatorul variabil, cum ar fi și în cazul ramurii date, diminuarea suprafeței plantate de tutun a condus la reducerea suprafețelor cultivate de culturi tehnice, care în rândul lor au contribuit la micșorarea suprafețelor ocupate de culturi fitotehnice și în modificarea suprafeței terenurilor cu destinație agricolă (vezi figura 2).

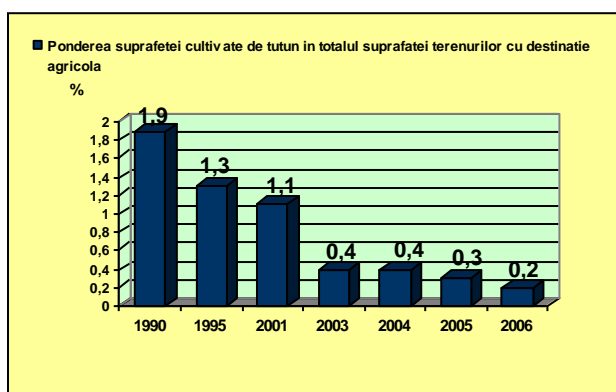

Figura 2. Ponderea terenurilor plantate de tutun în totalul terenurilor cu destinație agricolă pe perioada anilor 1990-2006.

Din datele menționate în figura 2 este evidentă reducerea suprafețelor cultivate de tutun în totalul suprafețelor agricole și la momentul actual

(2006) constituie 89,4% față de anul 1990 și 33,3% față de anul 2005.

Descrescerea considerabilă a suprafețelor productive a condus la micșorarea cantității tutunului recoltat (vezi figura 3), ce se caracterizează cu o tendință negativă de creștere. Dar trebuie menționat, că această influență nu este proporțională, deoarece un alt factor de influență este recolta obținută de la fiecare hectar de tutun cultivat (vezi figura 4).

Datele reprezentate în figura 3, ne permit să urmărim problema principală a ramurii, legată de aspectul cantitativ, cu alte cuvinte, a scăzut volumul producției, cantitatea de tutun.

Reducerea este extremă, și decăderea se observă începând cu anii 1990. Numai timp de 5 ani ai libertății obținute, recolta a diminuat de 2,4 ori, iar în anul 2006 a constituit doar 7,2% din recolta anului 1990, care la rândul ei era de cca 2 ori mai mică decât nivelul atins în anul 1985 (121,4 mii tone).

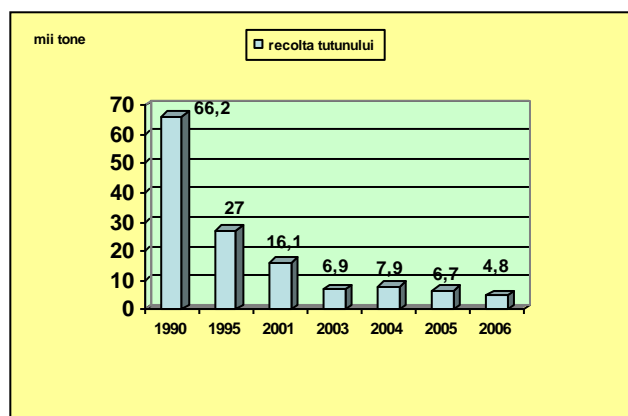

Figura 3. Recolta tutunului pe perioada anilor 1990-2006.

Este cunoscut faptul, că cu cât producția crește, cu atât rezultatele sunt mai înalte, dar ramura dată nu a luat această esență în calcul. Momentul interesant este, că fiind furnizori principali în producția ulterioară, industrializată, ramura nu și-a dat interesul în extinderea activităților date. În cazul dat problema majoră constă în lipsa orientării a producătorilor de tutun spre cerințele pieței, nu au luat în seamă necesitățile consumatorilor, fie în baza consumului bunurilor cu destinație productivă, fie - cu destinație personală.

După cum am menționat, asupra indicatorilor cantitativi se reflectă și recolta obținută la fiecare hectar cultivat cu tutun (vezi figura 4), indicator ce caracterizează calitatea desfășurării procesului de cultivare, creștere și recoltare a tutunului, dar care

nu poate să reziste condițiilor climaterice (secetă; ploi abundente; inundații).

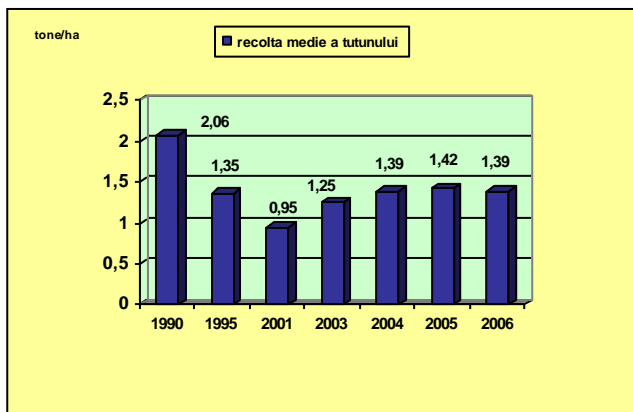

Figura 4. Recolta medie a tutunului pe perioada anilor 1990-2006.

Din șirul de date, expuse în tabelul 4 și figura 4, ce remarcă randamentul de tutun la hectar, observăm că s-au recoltat maximum 20,6 chentale la hectar în anul 1990, iar nivelul cel mai jos îi revine anului 2001 cu 9,5 chentale la hectar. Admitem, că în perioada respectivă roada obținută era mult mai înaltă decât în perioada actuală, a libertății economice. Acest moment este foarte simplu de argumentat și constă în aceea, că în perioada de comandă finanțarea se efectua din partea statului, resursele productive se dirijau centralizat și reorientarea la locurile înguste a anumitor resurse, ce nu permiteau îndeplinirea planurilor stabilite, nu era primită ca problemă. Odată cu trecerea la economia de piață, finanțarea se efectuează din sursele proprii, ceea ce a condus la crearea problemelor privind desfășurarea eficientă a activității de cultivare a tutunului, deoarece activitatea dată este foarte costisitoare și pe lângă acestea nesigură. Schimbarea modului de viață a dus la descoperirea noilor esențe ale vieții, omenirea a început să ducă un mod sănătos de viață, în care fumatul nu este înscris. Și de aceea, considerăm că ramura dată trebuie să fie primită ca o ramură strategică și să fie organizată de către stat, mai ales că un esențial potențial se repartizează sub formă de subvenții, la care nu se știe până la urmă care va fi randamentul activității.

În rezultatul celor expuse, putem admite că, volumul producției a scăzut, reducerea a fost condiționată, în primul rând, de micșorarea suprafețelor ocupate; în al doilea rând în baza reducerii recoltei pe hectarul cultivat.

Dar micșorarea volumului producției de tutun este influențat și de reducerea necesităților consumatorilor, ce sunt dictate atât de reorientarea acestora la un alt, mai sănătos, mod de viață, cât și

de preferințele, gusturile față de calitățile, proprietățile culturii date, ce mai apoi impun calități gustative înalte la produsele de prelucrare industrială.

După cum vedem, unul din factorii, ce contribuie la reducerea suprafețelor este calitatea culturii, care depinde de soiul de tutun cultivat. Atât în RM, cât și pe arena mondială, la bază stau două tipuri de tutun, Virginia și Burley, soiuri cu capacități extreme, atât gustative, cât și de fabricare (primul se usucă în uscătorii în masă compactă, ultimul – natural la umbră). Trebuie de menționat, că soiurile date cer anumite calități ale solului, și în țara noastră suprafețele cultivate cu tipurile date sunt limitate, deoarece suprafețele creșterii tutunului dat sunt insuficiente (humus < 2,5 % – pentru tutunul tip Virginia; humus 4-6% – pentru tutunul tip Burley). Și utilizarea rațională a acestor suprafețe rare poate asigura un venit considerabil.

Dar se pune întrebarea, dacă merită ca RM să se ocupe cu extinderea suprafețelor cultivate sub aceste soiuri. Da, desigur, merită. Și răspunsul principal este legat de veniturile care pot fi obținute de la dezvoltarea relațiilor economice externe, privind aprovizionarea sau manifestându-se ca furnizori de materie primă exclusivă de tutun.

În tutungeria RM sunt omologate 7 soiuri de tutun, dintre care 2 sunt de tip Virginia (Virginia 410) și Burley (Burley 320), pe lângă soiurile Moldavschii 456, 272; Doina 211; Iubileinii și Trapezond 209, soiuri ce posedă, pe lângă rezistența în câmp, la condițiile nefavorabile ale mediului, și însușiri calitative.

Și necățând la faptul, că într-o oarecare măsură tutunarii moldoveni dispun de capacitatea de producere a tutunului, aceasta nu conduce la creșterea rezultatelor ramurii, deoarece reiese că nu sunt suficiente doar soiurile produse, adică materia primă oferită și momentul dat poate fi demonstrat prin dezvoltarea comerțului exterior la produsele de tutun (v. figura 5).

Datele figurii 5 ne demonstrează faptul, că producția oferită nu corespunde standardelor internaționale și/sau europene, deoarece după cum observăm importul predomină asupra volumului producției exportate.

Această situație trebuie luată ca atare. Fenomenul nu poate fi modificat, fără aplicarea unor măsuri radicale, care, aplicate, pot da eșec, deoarece aprecierea este executată în aspect normativ, fiind analizate din punct de vedere a diverselor rezerve și a noilor posibilități de producție.

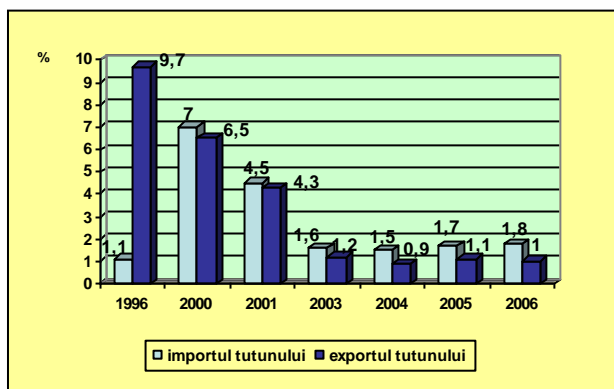

Figura 5. Ponderea importului și exportului produselor de tutun în totalul importului și exportului RM pe perioada anilor 1996-2006.

Din studiul efectuat, am observat că sectorul primar, privind producerea tutunului, este competent în asigurarea cu materie primă, ceea ce impune că producătorii dați s-au specializat în domeniul dat, în baza aplicării cunoștințelor privind particularitățile biologice a culturii date și în corespundere cu aceste particularități aplicarea tehnologiei agrare la fiecare situație concretă. Dar, momentul cheie este că producția propusă de ei trebuie să corespundă anumitor criterii de calitate și aceste proprietăți trebuie să fie dictate de producătorii primari industriali, adică de producătorii tutunului fermentat. Rețeaua dată continuă cu cerințele finale impuse de producătorii de țigări și țigarete, care la rândul lor transpun cerințele ce sunt dictate de consumatorii de țigări și țigarete, ce caracterizează consumul personal. După cum vedem activitatea producătorilor nu este prioritară, dictată activitatea le este de consumatori, ceea ce este și real, conform condițiilor economice, deoarece comunitatea se desfășoară în economia de piață, unde prioritari sunt consumatorii, și nici decum producătorii ca în economia administrativă de comandă.

Pentru o activitate mai eficientă a ramurii tutunului propunem o integrare a sectorului agrar primar cu sectorul industrial primar. Considerăm optimal desfășurarea sectorului agrar în cadrul și din considerentele întreprinderilor industriale.

Anume întreprinderile industriale trebuie să dezvolte relații economice, să stabilească programul de producție în funcție de cerere și ofertă privind oferirea producției de tutun. Acest rezultat al producției finite, pentru ei să fie primit ca semifabricat, obținut în baza efectuării operațiunilor tehnologice, ce vor caracteriza un stadiu specific din procesul integral de producție cu destinație industrială.

Considerăm că aceste modificări vor contribui la dezvoltarea sectorului industrial de prelucrare a tutunului în baza obținerii unei producții competitive, vor conduce la redresarea situației ramurii date, în baza creșterii performanțelor, ce vor contribui la desfășurarea activităților, orientate spre acțiune, și vor asigura creșterea economică.

Bibliografie:

1. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova pe anul 2002 – 2007;*
2. *Agricultura Republicii Moldova, Chișinău, 2004;*
3. **Cogan I.** *Tehnologia proizvodstva tabaka, Chishinyov, Editura „Cartea Moldovenească”, 1985, 307 pag.;*
4. **Moldovan M.** *Tabak, Editura „Cartea moldovenească”, Chishinyov, 1973, 264 pag.;*
5. **Buchinskij A.F.** *Tabakovodstvo, Moskva, 1959, 394 pag.;*
6. **Verbiczkij N.F.** *Tabakovodstvo Moldovy, Chișinău, 2004, 474 pag.;*
7. **Iurie Mocanu.** *Aspecte economice privind controlul tutunului în Republica Moldova, Biroul Național de Statistică;*
8. **Moraru Ș.** *Tratat de fitotehnie, Editura „Dosoftei”, Iași, 1998, 209 pag.;*
9. **Sîrbu I. M.** *Proizvodstvenyj menedjment predpriatiza, Editura ASEM, Chișinău, 2004, 228 pag.;*
10. **Sîrbu I. M.** *Upravlenie i planirovanie na predpriyatii, Chișinău, Editura ASEM, 2005, 366 pag.;*
11. *Sputnic tabakovoda, Editura „Cartea moldovenească”, Chishinyov, 1978, 280 pag.;*
12. *Cultura tutunului. Îndrumar, Agenția de consultanță și școlarizare în agricultură, Chishinyov, 2003, 48 pag.*

Recomandat spre publicare: